

УДК 631.83.84.85.618

© 2018

РЕЦИРКУЛЯЦІЯ ТА БАЛАНС ЕЛЕМЕНТІВ ЖИВЛЕННЯ ЗА АЛЬТЕРНАТИВНИХ СИСТЕМ УДОБРЕННЯ БУРЯКІВ ЦУКРОВИХ*

І.А. Павук

*Вінницький національний аграрний університет
вул. Сонячна, 3, м. Вінниця, 21008, Україна
e-mail: matematiks@gmail.com*

Надійшла 2.01.2018

** Науковий керівник —
доктор сільськогосподарських наук В.В. Іваніна*

Мета. Вивчити особливості рециркуляції елементів живлення в агроценозі буряків цукрових і сформувані урівноважений їх баланс за альтернативних органо-мінеральних систем удобрення. **Методи.** Короткотривалий польовий і лабораторно-аналітичні з математичною обробкою отриманих результатів. **Результати.** Показано колообіг і баланс азоту, фосфору та калію за застосування під буряки цукрові традиційних та альтернативних систем удобрення. **Висновки.** Внесення під буряки цукрові 5 т/га соломи + сидерат + $N_{90}P_{60}K_{90}$ + N_{50} + максимум, 4 кг/га визначено високоефективною і екологічно збалансованою системою удобрення. Таке застосування добрив формувало урівноважений баланс елементів живлення в агроценозі буряків цукрових за азотом і фосфором — відповідно – 5 кг/га та +10 кг/га; з дефіцитом калію на рівні 69 кг/га. Заробляння на добриво гички буряків цукрових повертало у ґрунт азоту — 49%, фосфору — 40, калію — 50% від господарського їх виносу, що дало змогу під наступну культуру сівозміни у формі легкодоступних органічних сполук вносити азоту — 139 кг/га, фосфору — 35, калію — 161 кг/га.

Ключові слова: елементи живлення, баланс, рециркуляція, буряки цукрові.

Сучасні технології вирощування сільськогосподарських культур потребують зменшення економічних витрат і біогенного навантаження в агроєкосистемах [1–3]. Застосування на добриво побічної продукції вирощуваних культур збагачує ґрунт органічною речовиною, зменшує обсяги виносу поживних речовин із ґрунту та завдяки процесам рециркуляції поліпшує мінеральне живлення рослин [4, 5]. Альтернативні органо-мінеральні системи удобрення з внесенням на добриво соломи пшениці озимої та зеленої маси гірчиці білої дають змогу значно зменшити витрати на застосування мінеральних добрив, забезпечуючи водночас сталість технологій вирощування сільськогосподарських культур [6–9]. За умов

гострого дефіциту виробництва і застосування гною альтернативна система удобрення буряків цукрових заслуговує особливої уваги, оскільки дає змогу досягти високих показників продуктивності на засадах екологічно збалансованого і економічно ефективного застосування добрив [10, 11].

Мета досліджень — вивчити особливості рециркуляції поживних речовин в агроєкосистемах, їх баланс та оптимізацію мінерального живлення буряків цукрових за застосування альтернативних органо-мінеральних систем удобрення.

Матеріали і методика досліджень. Дослідження проводили в умовах тимчасового польового досліді (2015–2017 рр.) Уладово-Люлинецької дослідно-селекційної

1. Винос елементів живлення рослинами буряків цукрових на період збирання врожаю (середнє за 2015–2017 рр.), кг/га

№ варіанта	Варіант	Урожайність коренеплодів, т/га	Винос коренеплодами			Урожайність гички, т/га	Винос гичкою			
			N	P ₂ O ₅	K ₂ O		N	P ₂ O ₅	K ₂ O	
1	Без добрив (контроль)	44,2	86	29	93	28,1	88	20	102	
2	Без добрив (контроль)	47,1	93	31	99	29,3	90	20	106	
3	5 т/га соломи пшениці 5 т/га соломи + сидерат	N ₉₀ P ₆₀ K ₉₀	59,1	119	40	128	35,7	115	26	137
4		N ₁₂₀ P ₉₀ K ₁₂₀	59,6	125	41	136	35,8	115	27	138
5		N ₉₀ P ₆₀ K ₉₀ + *N ₅₀	61,7	132	43	140	37,6	124	27	143
6		N ₁₂₀ P ₉₀ K ₁₂₀ + *N ₅₀	62,2	137	44	144	38,0	127	28	147
7		N ₉₀ P ₆₀ K ₉₀ + *N ₅₀ + + максимум, 4 кг/га	63,2	137	45	145	40,1	136	30	158
8		N ₁₂₀ P ₉₀ K ₁₂₀ + *N ₅₀ + + максимум, 4 кг/га	63,2	137	44	147	40,7	136	31	159
9		Без добрив (контроль)	47,3	92	32	102	28,7	88	21	104
10		N ₉₀ P ₆₀ K ₉₀	60,2	122	43	136	37,1	120	28	140
11		N ₁₂₀ P ₉₀ K ₁₂₀	61,5	129	44	144	37,7	123	28	143
12		N ₉₀ P ₆₀ K ₉₀ + *N ₅₀	62,6	133	45	147	37,8	129	30	148
13		N ₁₂₀ P ₉₀ K ₁₂₀ + *N ₅₀	63,3	143	47	150	39,4	136	31	157
14		N ₉₀ P ₆₀ K ₉₀ + *N ₅₀ + + максимум, 4 кг/га	65,1	145	50	159	40,7	139	33	161
15		N ₁₂₀ P ₉₀ K ₁₂₀ + *N ₅₀ + + максимум, 4 кг/га	65,5	146	50	158	40,3	136	32	158
HiP _{0,05}		фон органічних добрив	1,1	–	–	–	0,6	–	–	–
		система удобрення	2,4	–	–	–	1,4	–	–	–
	загальна	3,3	–	–	–	1,8	–	–	–	

* Компенсаційна доза азоту (до табл. 1 і 2).

станції Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН, зона достатнього зволоження Лісостепу України.

Площа посівної ділянки — 75 м², облікової — 50 м². Розміщення варіантів у дослідах — систематичне послідовне, повторність 4-разова. Гібрид буряків цукрових — Булава, агротехніка вирощування є загальноприйнятною для зони Лісостепу.

Ґрунт дослідного поля — чорнозем вилугуваний легкосуглинковий, має таку фізико-хімічну і агрохімічну характеристику орного 0–30 см шару: рН сольове — 5,9–6,5; Нг — 1,18–1,30 мг-екв./100 г ґрунту; сума увібраних основ — 24,4–27,6 мг-екв./100 г ґрунту; гумус за Тюрнімом — 4,0–4,2%;

лужногідролізований азот за Корнфілдом — 130–140 мг/кг ґрунту; P₂O₅ і K₂O за Чиріковим — 140–160 і 75–80 мг/кг ґрунту.

Застосовували мінеральні добрива: аміачну селітру, суперфосфат простий гранульований, калій хлористий. Органічні добрива вносили у формі альтернативних джерел органіки — зеленої маси поживної сидеральної культури гірчиці білої (середньою врожайністю — 26 т/га) та соломи пшениці озимої — 5 т/га.

Під час розрахунків балансу поживних речовин в агроценозі буряків цукрових надходження у ґрунт елементів живлення з соломою попередника пшениці озимої чи сидератом не враховували.

2. Баланс і рециркуляція елементів живлення в агроценозі буряків цукрових (середнє за 2015–2017 рр.)

№ варіанта	Варіант	Баланс, ± кг/га			Рециркуляція, %			
		N	P ₂ O ₅	K ₂ O	N	P ₂ O ₅	K ₂ O	
1	Без добрив (контроль)	-86	-29	-93	51	41	52	
2	Без добрив (контроль)	-93	-31	-99	49	39	52	
3	5 т/га соломи + сидерат	N ₉₀ P ₆₀ K ₉₀	-29	+20	-38	49	39	52
4		N ₁₂₀ P ₉₀ K ₁₂₀	-5	+49	-16	48	40	50
5		N ₉₀ P ₆₀ K ₉₀ + *N ₅₀	+8	+17	-50	48	39	51
6		N ₁₂₀ P ₉₀ K ₁₂₀ + *N ₅₀	+33	+46	-24	48	39	51
7		N ₉₀ P ₆₀ K ₉₀ + *N ₅₀ + максимум, 4 кг/га	+3	+15	-55	50	40	52
8		N ₁₂₀ P ₉₀ K ₁₂₀ + *N ₅₀ + максимум, 4 кг/га	+33	+46	-28	50	41	52
9		Без добрив (контроль)	-92	-32	-102	49	40	51
10		N ₉₀ P ₆₀ K ₉₀	-32	+17	-46	50	39	51
11		N ₁₂₀ P ₉₀ K ₁₂₀	-9	+46	-24	49	39	50
12		N ₉₀ P ₆₀ K ₉₀ + *N ₅₀	+7	+15	-57	49	40	50
13		N ₁₂₀ P ₉₀ K ₁₂₀ + *N ₅₀	+27	+43	-30	49	40	51
14		N ₉₀ P ₆₀ K ₉₀ + *N ₅₀ + максимум, 4 кг/га	-5	+10	-69	49	40	50
15		N ₁₂₀ P ₉₀ K ₁₂₀ + *N ₅₀ + максимум, 4 кг/га	+24	+40	-38	48	39	50

Примітка. Баланс — за залишення гички на полі; рециркуляція — від господарського виносу.

Уміст елементів живлення в рослинних зразках визначали після мокрого озолення за Гінзбургом та ін.: азот — за К'ельдалем згідно з ДСТУ 7169–2010, фосфор — згідно з ГОСТ 26657–97, калій — на полуменево-му фотометрі.

Результати досліджень та їх обговорення. Дослідження, проведені в тимчасовому польовому досліді Уладово-Люлинецької дослідно-селекційної станції, свідчать, що застосування альтернативних органо-мінеральних систем удобрення забезпечило врожайність буряків цукрових на рівні 59–65 т/га, що перевищувало контроль без добрив на 14,9–21,3 т/га. За цієї врожайності рослини буряків цукрових з коренеплодами виносили азоту — 119–146 кг/га, фосфору — 40–50, калію — 128–158; гичкою — відповідно 115–139, 20–33 та 137–161 кг/га (табл. 1).

За застосування під буряки цукрові різних комбінацій мінеральних добрив на фоні 5 т/га соломи + сидерат врожайність коренеплодів порівняно з унесенням мінеральних добрив на фоні лише соломи була незначно вищою — на 1,1–2,3 т/га, що

супроводжувалося збільшенням господарського виносу азоту — на 8–12 кг/га, фосфору — на 5–8, калію — на 11–17 кг/га.

Найвищий винос поживних речовин виявлено за застосування 5 т/га соломи + сидерат + N₉₀P₆₀K₉₀ + N₅₀ + максимум, 4 кг/га: господарський винос азоту — 284 кг/га, фосфору — 83, калію — 320 кг/га. Порівняно з вирощуванням буряків цукрових на фоні органічних добрив (5 т/га соломи + сидерат) господарський винос азоту збільшився — на 104 кг/га, фосфору — на 30, калію — на 110 кг/га.

Внесення одинарної дози мінеральних добрив (5 т/га соломи + сидерат + N₉₀P₆₀K₉₀) порівняно з багаторазовим їх внесенням на фоні органічних добрив знижувало врожайність буряків цукрових на 4,9 т/га і супроводжувалося зменшенням господарського виносу азоту — на 42 кг/га, фосфору — на 12, калію — на 44 кг/га.

За багаторазового застосування мінеральних добрив на фоні заробляння соломи (солома + N₉₀P₆₀K₉₀ + N₅₀ + максимум, 4 кг/га) господарський винос азоту становив 273 кг/га, фосфору — 75, калію — 303 кг/га,

що порівняно з варіантом, де вносили лише соломі, було вищим відповідно на 90, 24 та 98 кг/га, порівняно з внесенням 5 т/га соломи + $N_{90}P_{60}K_{90}$ — відповідно на 39, 9 та 38 кг/га.

Отже, застосування під буряки цукрові альтернативних органо-мінеральних систем удобрення порівняно з вирощуванням їх на фоні лише органічних добрив істотно підвищувало врожайність і збільшувало винос елементів живлення господарським врожаєм у 1,3–1,5 рази.

Альтернативні системи удобрення з застосуванням на добриво побічної продукції залучали значну кількість елементів живлення до процесів рециркуляції, повертаючи у ґрунт азоту від господарського виносу — 48–51%, фосфору — 39–41, калію — 50–52%. Ця кількість поживних речовин після швидкої мінералізації гички була джерелом мінерального живлення наступної культури, яку переважно вирощували по післядії добрив. За заорювання гички наступна культура у сівозміні отримувала у формі легкодоступних сполук азоту — 88–139 кг/га, фосфору — 20–33, калію — 102–161 кг/га. Альтернативна органо-мінеральна система удобрення створювала надійні основи підвищення врожайності культур, які вирощуються у післядії добрив, забезпечуючи їх достатньо високою кількістю поживних речовин у легкодоступних формах (табл. 2).

Застосування на добриво побічної продукції

істотно зменшувало біогенне навантаження у агроecosистемах. Розрахунки балансу поживних речовин за заорювання на добриво гички буряків цукрових свідчать, що отримання врожайності коренеплодів 60–65 т/га супроводжувалося виносом із ґрунту азоту — 122–146 кг/га, фосфору — 43–50, калію — 136–159 кг/га, що від господарського їх виносу становило 50–60%.

За вирощування буряків цукрових на фоні 5 т/га соломи без внесення мінеральних добрив і в разі повернення у ґрунт гички після закінчення збирання врожаю рослини буряків цукрових із ґрунту виносили азоту — 93 кг/га, фосфору — 31, калію — 99; на фоні 5 т/га соломи + зелена маса гірчиці білої — відповідно 92, 32 та 102 кг/га.

Урівноважений баланс елементів живлення в агроценозі буряків цукрових за азотом і фосфором формувався за внесення 5 т/га соломи + $N_{90}P_{60}K_{90}$ + N_{50} + максимум, 4 кг/га — відповідно +3 та + 15 кг/га, з дефіцитом калію на рівні 55 кг/га.

За застосування 5 т/га соломи + сидерат + $N_{90}P_{60}K_{90}$ + N_{50} + максимум, 4 кг/га баланс азоту був незначно від'ємним — -5 кг/га, фосфору — +10, калію — -69 кг/га.

Отже, забезпечення сталих засад вирощування буряків цукрових і отримання врожайності коренеплодів на рівні 60–65 т/га за альтернативних систем удобрення потребує внесення азотних добрив на рівні 140 кг/га, фосфорних — 50, калійних — 160 кг/га.

Висновки

В умовах достатнього зволоження найефективнішою альтернативною органо-мінеральною системою удобрення визначено 5 т/га соломи + сидерат + $N_{90}P_{60}K_{90}$ + N_{50} + максимум, 4 кг/га. Внесення зазначеної кількості органічних і мінеральних добрив дало змогу отримати врожайність коренеплодів буряків цукрових 65,1 т/га і за заорювання на добриво гички рослини із ґрунту виносили азоту — 145 кг/га, фосфору — 50, калію — 159 кг/га, що від господарського їх виносу становило 50–60%.

Застосування під буряки цукрові 5 т/га соломи + сидерат + $N_{90}P_{60}K_{90}$ + N_{50} + максимум,

4 кг/га формувало урівноважений баланс елементів живлення в агроценозі буряків цукрових за азотом і фосфором — відповідно -5 кг/га та +10 кг/га; з дефіцитом калію на рівні 69 кг/га.

Альтернативні органо-мінеральні системи удобрення завдяки процесам рециркуляції повертали у ґрунт з побічної продукцією від господарського їх виносу азоту — 48–50%, фосфору — 39–41, калію — 50–52%. Це дає змогу під наступну культуру сівозміні у формі легкодоступних органічних сполук вносити азоту — 115–139 кг/га, фосфору — 20–33, калію — 137–161 кг/га.

Павук І.А.

Винницький національний аграрний університет, ул. Сонячна, 3, г. Вінниця, 21008, Україна; e-mail: matematiks@gmail.com

Рециркуляція і баланс елементів живлення при альтернативних системах удобрення свеклы сахарної

Цель. Изучить особенности рециркуляции элементов питания в агроценозе свеклы сахарной и сформировать уравновешенный их баланс при альтернативных органико-минеральных системах удобрення. **Методы.** Кратковременный полевой и лабораторно-аналитические с математической обработкой полученных результатов. **Результаты.** Показано круговорот и баланс азота, фосфора и калия при применении под свеклу сахарную традиционных и альтернативных систем удобрення. **Выводы.** Внесение под свеклу сахарную 5 т/га соломы+сидерат+ $N_{90}P_{60}K_{90}+N_{50}$ +максимум, 4 кг/га определено высокоэффективной и экологически сбалансированной системой удобрення. Такое применение удобрення формировало уравновешенный баланс элементов питания в агроценозе свеклы сахарной по азоту и фосфору — соответственно –5 кг/га и +10 кг/га; с дефицитом калия на уровне 69 кг/га. Задельвание на удобрення ботвы свеклы сахарной возвращало в почву азота — 49%, фосфора — 40, калия — 50% от хозяйственного их выноса, что позволяло под следующую культуру севооборота в форме легкодоступных органических соединений вносить азота — 139 кг/га, фосфора — 35, калия — 161 кг/га.

Ключевые слова: элементы питания, баланс, рециркуляция, свекла сахарная.

Pavuk I.

Vinnitsya National agrarian university, Soniachna Str., 3, Vinnitsya, 21008, Ukraine; e-mail: matematiks@gmail.com

Recycling and balance of nutrients at alternative fertilizer systems of sugar beet

The purpose. To study features of recycling of nutrients in agroecosis of sugar beet and to generate their equilibrated balance at alternative organic-mineral fertilizer systems. **Methods.** Short-term field and laboratory-analytical with mathematical processing of the gained results. **Results.** They show circulation and balance of nitrogen, phosphorus and potassium at cultivation of sugar beet with the use of traditional and alternative fertilizer systems. **Conclusions.** Use at cultivation of sugar beet of 5 t/hectare of straw+green manure crop+ $N_{90}P_{60}K_{90}+N_{50}$ +Maximus, 4 kg/hectare is specified by highly efficient and ecologically balanced fertilizer system. Such application of fertilizers formed the equilibrated balance of nutrients in agroecosis of sugar beet: nitrogen and phosphorus — 5 kg/hectare+10 kg/hectare accordingly, and deficiency of potassium (at level of 69 kg/hectare). Use as fertilizer of haulm of sugar beet refunded in soil 49% of nitrogen, 40% of phosphorus, and 50% of potassium (from their economic removal). That made it possible to enter 139 kg/hectare of nitrogen, 35 kg/hectare of phosphorus, and 161 kg/hectare of potassium under the next crop in rotation in the form of easily accessible organic compounds.

Key words: nutrients, balance, recycling, sugar beet.

Бібліографія

1. Іваніна В.В. Біологізація удобрення культур у сівознах. Київ: Компринт, 2016. 328 с.
2. Beegle D.B., Carton O.T., Bailey J.S. Nutrient management planning: justification, theory, practice. *J. Environment Quality*. 2000. № 29. P. 72–79.
3. Польовий В.М. Оптимізація систем удобрення у сучасному землеробстві: монографія. Рівне: Волинські обереги, 2007. 320 с.
4. Цвей Я.П., Іваніна В.В., Цebro Ю.М. та ін. Баланс елементів живлення у зерно-буряковій сівозміні залежно від системи удобрення. *Вісник аграрної науки*. 2012. № 1. С. 33–37.
5. Заршиняк А.С., Іваніна В.В., Колібабчук Т.В. Стабілізація біогенного балансу та продуктивність зерно-бурякової сівозміні. *Вісник аграрної науки*. 2012. № 4. С. 26–30.
6. Анисимова Т.Ю. Эффективность соломы и баланс питательных элементов в звене севооборота с люпином. *Агрoхимия*. 2002. № 5. С. 63–65.
7. Цвей Я.П., Касянчук Ф.П. Використання поживної гірчиці при вирощуванні цукрових буряків. *Цукрові буряки*. 2004. № 3. С. 14–15.
8. Іванов В.П., Прасол В.І., Міщенко Ю.Г., Коваленко М.П. Побічна продукція та проміжні культури як фактор стабілізації родючості ґрунту. *Зб. наук. пр. ІЗ НААН*. Київ, 2003. Спец. вип. С. 48–51.
9. Цвей Я.П. Родючість ґрунтів і продуктивність сівозмін. Київ: Компринт, 2014. 413 с.
10. Magdoff F., Lanyon L., Liebhardt B. Nutrient cycling, transformations and flows: Implications for a more sustainable agriculture. *Advances in Agronomy*. 1997. № 60. P. 2–73.
11. Draycott A.P., Christenson D.R. Nutrients for sugar beet production. *Soil-Plant Relationships*. CABI: Wallingford, 2003. P. 7–181.